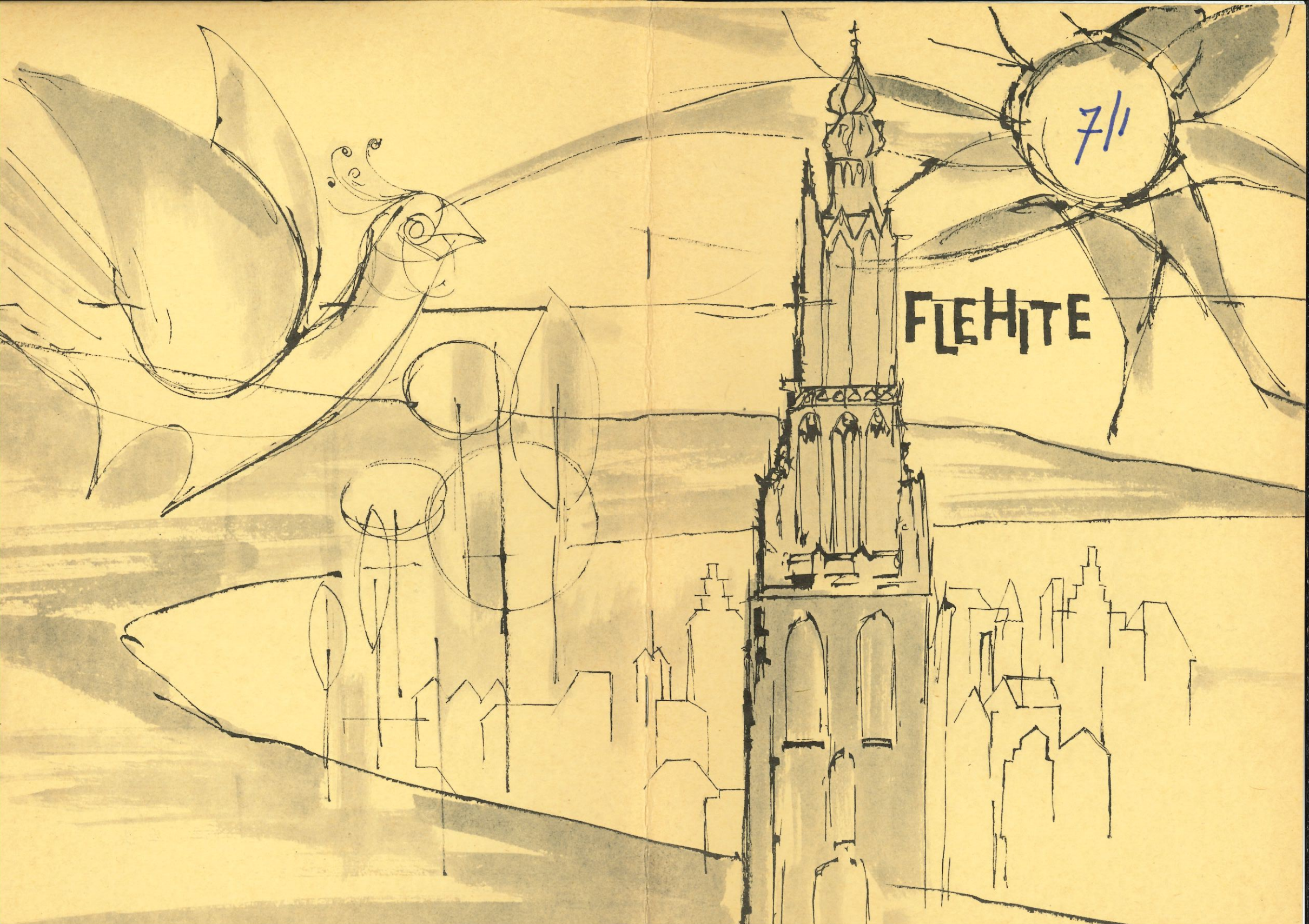

7/1

FLEHITE

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

april 1975 - VII,1

Redactie: Dr. W.J. de Boone
Drs. J.A. Brongers
Dr. J. Hovy
J.H.P. Kemperink
Redactieadres: Leusderweg 255 Amers-
foort.

Aan dit adres artikelen en boeken ter recensie.

Administratieadres: J. v. Oldenbarneveltlaan 7.
Amersfoort.

Aan dit adres abonnementen en advertenties.

Inhoud:

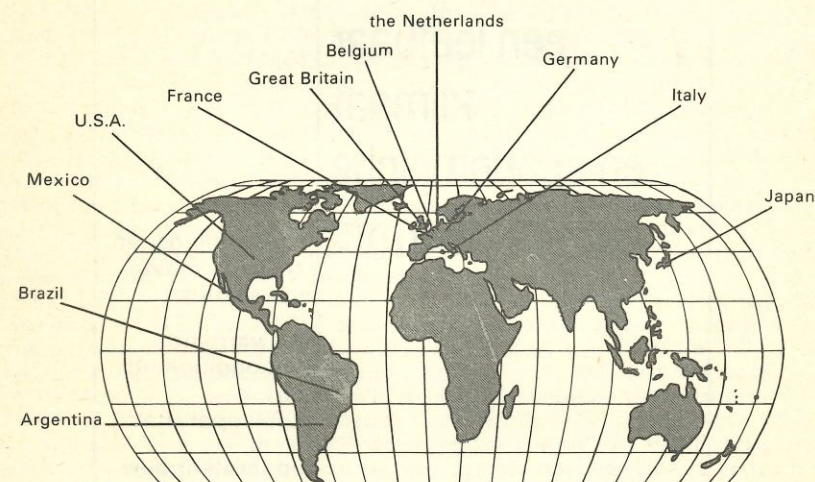
J. Hovy, De stadhuizen van Amersfoort in het verleden	1
E. Heupers, Dit zal de Prins wel betalen	5
J.D.H. van der Neut, Enige aantekeningen	18
A.J. van den Tol, De restauratie van de Poth-woningen in de jaren vijftig	19
Kroniek	20

Uitgave: Stichting Tijdschrift Flehite
Omslag: J. de Valk
Druk: Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

Abonnementen f 13,- per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 43 76 83 t.n.v. Ad-
ministrators Flehite te Amersfoort.

Akzo Chemie
bedrijven
in de wereld

Hoofdkantoor Akzo Chemie

Amersfoort, Nederland
Stationsstraat 48
Postbus 247
Telefoon (033) 38422

Bronswerk- Amersfoort voor een leefbaar klimaat en economische warmte

verwarmings- en
airconditioning-
installaties

verwarmings-,
airconditioning-
en
koelapparatuur

apparatenbouw

ketelbouw

Brandbeveiliging

BRONSWERK-AMERSFOORT

Postbus 28, tel (03490) 1 28 14, Amersfoort

DE STADHUIZEN VAN AMERSFOORT IN HET VERLEDEN

J. Hovy

Nu het gemeentebestuur van Amersfoort en zijn organen in het jaar 1974 eindelijk uit hun bittere huisvestingsnood zijn verlost door de ingebruikneming van het nieuwe stadhuis op het (eveneens nieuwe) Stadhuisplein, heeft het zin, in ons blad een korte terugblik op de vroegere stadhuizen te geven, voorzover wij hierover iets weten.

Als zetels van het Amersfoortse stads- resp. gemeentebestuur zijn drie gebouwen bekend:

1. het stadhuis in de Krommestraat, met een dependance in de Langestraat tegen de St.-Joriskerk;
2. het stadhuis op de Hof;
3. het gemeentehuis aan de Westsingel.

Het stadhuis in de Krommestraat

Het oudste stadhuis van Amersfoort, waarover wij gegevens hebben, is dat in de Krommestraat bij het Havik, op de plaats waar zich thans Krommestraat no. 70 bevindt. Hoewel dit stadhuis herhaaldelijk in de middeleeuwse stadsrekeningen en -resoluties wordt vermeld, is er maar één archiefstuk waaruit wij althans globaal kunnen opmaken, waar het was gelegen. In een akte van 1396 wordt een huis in de Krommestraat vermeld, grenzend aan "onser stat huis". Daar het pand Krommestraat 70 in de 17e en 18e eeuw steeds als "Het Oude Stadhuis" werd aangeduid, is het zeer waarschijnlijk dat het gebouw van 1396 op dezelfde plaats was gelegen. Aangezien dit stadhuis tot 1536 dienst heeft gedaan, mogen wij wel aannemen dat hier geen sprake is van een in de loop der eeuwen ontstane dwaling. Wij weten natuurlijk niet of dit het oudste stadhuis is geweest. Een kleine aanwijzing in die richting zou kunnen zijn dat het was gelegen op de plaats, waar vermoedelijk de oudste handels- en ambachtssliedennederzetting, ontstaan naast de agrarische bisschoppelijke hof, moet worden gelocaliseerd en waar zich ook de oudste haven van de stad bevond.

Dit stadhuis zal wel niet hetzelfde huis zijn geweest als dat wat er thans staat. Ook dit huis is van oude datum, doch in de loop van de tijd zeer sterk verbouwd. Alleen een nauwkeurig onderzoek van het gebouw zelf zou kunnen leren of en in hoeverre er nog elementen uit de 14e eeuw in zijn verwerkt.

Nadat in 1536 het nieuwe stadhuis op de Hof was gebouwd, moet het oude aan particulieren zijn verkocht. In 1755 behoorde het althans in eigendom toe aan twee personen uit Amersfoortse regentenfamilies, Methorst en Van Raalt. In 1799 kwam het huis wederom in handen van de gemeente. Deze kocht het toen van Rutger Dibbits om er een gevangenhuis in te richten, daar de stadsgevangenis, gevestigd in de "Dieventoren" (Plompetoren, "Gevangentoren") aan de Muurhuizen, niet voldoende plaats meer bood. Toen echter in 1829 de Dieventoren werd uitgebreid met enige aangrenzende percelen, kreeg het huis aan de Krommestraat een andere bestemming, nl. als armenschool. Zestig jaar lang bleef deze instelling er gevestigd, totdat in 1889 de Maatschappij tot bevordering van de toonkunst het huis kocht om er een muziekschool in onder te brengen. Daarna kocht de St.-Vincentiusvereniging het pand, waar op het als dependance van een rooms-katholieke huishoudschool diende. Sedert kort heeft het huis weer een andere bestemming gekregen.

Het huis "Schonevelt" aan de Langestraat

Vanaf 1457 wordt in de cameraarsrekeningen en de raadsresoluties herhaaldelijk melding gemaakt van het huis "Schonevelt", dat eigendom van de stad was en waar allerlei overheidstaken werden verricht. Men krijgt de indruk dat het huis als zodanig een belangrijke rol moet hebben gespeeld (het nieuwe stadhuis op de Hof droeg aanvankelijk de naam "Nieuw-Schonevelt"!), maar het is onwaarschijnlijk dat het de bestuurszetel aan de Krommestraat ooit geheel heeft vervangen. Immers, in de oude rekeningen wordt naast Schonevelt uitdrukkelijk van "onser stat huis" gesproken.

Uit een raadsresolutie van 1536 betreffende de verkoop van Schonevelt en uit achttiende-eeuwse gegevens weten wij nauwkeurig waar het huis was gelegen, t.w. aan de Langestraat, tegen de St. Joriskerk aan, op de plaats van het tegenwoordige no. 82,

naast het huis, dat thans op de hoek van de Groenmarkt staat. Het buurhuis in de richting Zevenhuizen heette "De IJzeren Man" en was gelegen naast "Den Osch", het tegenwoordige café "De Grote Slok" op de hoek van Zevenhuizen.

Het gebouw moet een soort dependance van het raadhuis aan de Krommestraat zijn geweest, dat bepaald niet veel plaatsruimte zal hebben geboden. Maar Schonevelt was zelf ook niet erg groot, temeer daar er zich tussen het huis en de kerkmuur nog een binnenplaats of erfje moet hebben bevonden. Eerst in de 17e eeuw werden de aldaar liggende huizen tegen de kerkmuur aan gebouwd. Het is echter mogelijk dat Schonevelt zich in die tijd meer dan later in de breedte langs de kerkmuur uitstreckte en dat "De IJzeren Man", waarmede het in de 18e eeuw steeds samen werd verkocht, er toen ook toe behoorde.

Schonevelt blijkt te worden gebruikt voor plechtige ontvangsten van hooggeplaatste gasten. Zo werd er in 1457 de bisschoppelijke vicaris (= plaatsvervanger in geestelijke zaken) met leden van de bisschoppelijke Raad (waarschijnlijk kanunniken van de Utrechtse kapittels) op een maaltijd onthaald, toen zij ter gelegenheid van de processie ter ere van het wonderdoende O.L.-Vrouwebeeldje te Amersfoort verbleven. Toen in 1536 het stadhuis aan de Hof tot stand kwam had men kennelijk Schonevelt niet meer nodig, want in dat jaar werd het aan een particulier persoon verkocht. In de jaren twintig van onze eeuw werden Schonevelt en De IJzeren Man gesloopt en door moderne winkelhuizen vervangen.

Het stadhuis op de Hof

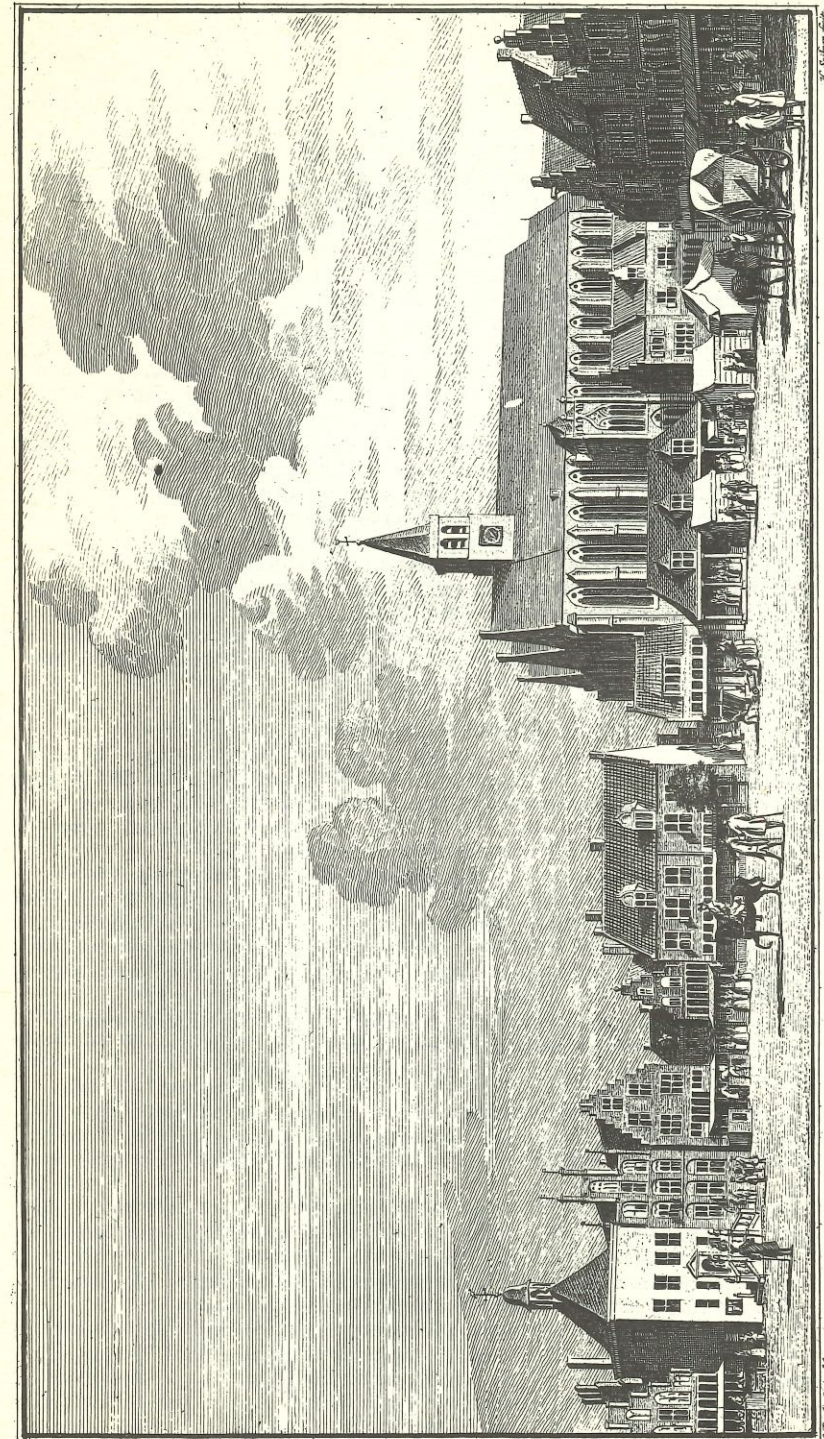
Het bekendste van de Amersfoortse stadhuizen, het enige ook waarvan vaststaat dat het voor dit doel is gebouwd en dat het nooit ergens anders voor heeft gediend, is het stadhuis op de Hof. Het is gedurende bijna driehonderd jaar de zetel van het stedelijk bestuur geweest. Hoewel het oude stadhuis aan de Krommestraat, zoals wij zagen, nooit uit het geheugen der burgerij is verdwenen, heeft zich toch een legende om het nieuwe raadhuis gevormd, die men reeds bij de achttiende-eeuwse stadsbeschrijver Abraham van Bommel aantreft. Het gebouw zou vóór de stadrechtsverlening van 1259 het "kasteel" van de heren van Amersfoort zijn geweest, althans op dezelfde plaats zijn opgetrokken. Het eerstgenoemde behoeft geen weerlegging, het tweede is vrijwel zeker onjuist: de (vermoedelijk houten) vroomhoeve waarin de bisschoppelijke voogd (tevens schout) heeft gezeteld lag bijna zeker ten noorden van de St.-Joriskerk, op de plaats waar later de kanunniken dezer kerk hun woonhuizen hadden, de "Papenhofstede". En wij weten in ieder geval uit de stadsrekening van 1536 dat in dat jaar het stadhuis op de Hof werd gebouwd. Aanvankelijk noemde men het gebouw "Nieuw-Schonevelt", maar deze naam is spoedig buiten gebruik geraakt. In 1547 kreeg het niet erg indrukwekkende gebouw enige allure door de aanbouw van een bordes met vier pilasters, die ieder een leeuw met het stadswapen droegen, terwijl in het midden van het wapen van het toen regerende vorstenhuis van de Habsburgers (Oostenrijkse Huis) prijkte. In 1653 of daaropvolgende jaren werd het huis rechts van het stadhuis aangekocht en erbij getrokken. Hier kreeg o.a. de Schepenbank zijn zetel.

Dit raadhuis is tot 1817 gebruikt. Toen was het zo bouwvallig geworden dat het stadsbestuur elders onderdak moest zoeken. In 1823/4 vond de sloping plaats.

Het stadhuis aan de Westsingel

Het gemeentehuis aan de Westsingel (1818-1974) was oorspronkelijk een monumentaal woonhuis. Het werd in 1780 gebouwd in opdracht van Abraham Cohen, zoon van de bekende tabakshandelaar Benjamin Cohen, die in dezelfde tijd een soortgelijk, maar nog fraaiër huis liet bouwen aan de Zuidsingel (thans Moederhuis van de Zusters van O.-L.-Vrouwe van Amersfoort). Het huis aan de Westsingel werd in 1804 door Cohen aan het Rijk verkocht om te dienen als bureau voor "algemene werving".

Toen het gemeentebestuur in 1816 besloot, het bouwvallige raadhuis aan de Hof te verlaten, moest een nieuw onderkomen worden gezocht. Het oog viel op het prachtige patriciërshuis aan de Zuidsingel, doch wegens de noodlijdende toestand der gemeente bleef koninklijke goedkeuring van de aankoop uit. De minister van Binnenlandse Zaken deed toen het aanbod, het gebouw van "algemeene werving" aan de Westsingel, in die tijd het enige rijksgebouw in de stad, aan de gemeente te verhuren voor f 500 per jaar. Het gemeentebestuur voelde hier weinig voor. Het gebouw lag,

De Markt, het Stadhuis, de S. Joris Kerk en Toerenbeurs te Amersfoort.

Het tweede stadhuis van Amersfoort.

Tek. v. C. Pronk

aldus de motivering, "op een der ongelegenste en geringste buurten der stad en verliest daardoor in derzelve waarde en aanzienlijkheid voor een deugdzam stadhuis". (Het huis aan de Zuidsingel lag toen in een deftige woonbuurt.) Maar noodgedwongen moest men tenslotte het aanbod wel aanvaarden, zij het als voorlopig onderkomen. Er werd dan ook een raadscommissie benoemd om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot het bouwen van een geheel nieuw raadhuis op de plaats van het oude aan de Hof. In 1817 kwam de huurovereenkomst met het Rijk tot stand en per 1 januari 1818 werd het stadhuis aan de Westsingel betrokken. Toen het Rijk echter in 1825 de gemeente voor de keuze stelde, het huis te kopen of anders een dubbele huur van f 1000 te betalen, gaf het gemeentebestuur opdracht tot het ontwerpen van een nieuw stadhuis. De ontwerp-tekening van het tamelijk monumentale, neoclassistische gebouw is bewaard gebleven. De kosten van f 75000 bleken echter te hoog voor de gemeente. Maar tegelijk weigerde het gemeentebestuur voor het huis aan de Westsingel meer dan f 500 's jaars te betalen. Daarop besloot het Rijk om het huis dan maar aan een ander te verkopen. In 1827 lieten Rijks Domeinen een biljet op het stadhuis aanbrengen, waarbij het huis voor f 8800 te koop werd aangeboden. Toen stemde de Raad er in toe, op het oorspronkelijke aanbod van de staat in te gaan. De gemeente Amersfoort moest echter een koopsom van f 12000 betalen. Sedert 1 mei 1829 was de gemeente eigenaresse van het stadhuis. De koop moest onder hypotheccair verband plaatsvinden, waarbij elk jaar f 1000 moest worden afgelost. In 1841 had deze aflossing geheel plaatsgevonden. Een nieuwe poging, in 1835 ondernomen, om het begeerde huis aan de Zuidsingel te verwerven, liep op niets uit.

Aan de Westsingel zaten gemeentebestuur en secretarie niet bepaald ruim, want zij moesten het huis delen met het kantongerecht en de arrondissementsrechtbank. Later kreeg laatstgenoemde rechtbank een eigen onderkomen aan de Zuidsingel en toen zij in 1877 werd opgeheven, kon het kantongerecht aldaar intrekken, zodat de gemeente voortaan over het gehele stadhuis kon beschikken. Zoals bekend is het Cohen-huis sedertdien nog wat uitgebreid en werden enige aangrenzende huizen aan de singel mede in gebruik genomen.

In 1941 werd een plan door het gemeentebestuur beraamd tot aanleg van een groot verkeersplein bij "Nederberg", de kruising Bergstraat/Vlasakkerweg - Utrechtseweg, dat naar de toen aftredende burgemeester Van Randwijck zou worden genoemd. Het plan werd door Openbare Werken ontworpen. Men dacht toen ook aan een nieuw gemeentehuis op die plaats, van de verkeersbaan gescheiden door een waterpartij. De stadsarchitect maakte een maquette van het geheel. Van uitvoering kon door de oorlogsomstandigheden natuurlijk niets komen. In 1953 werd door B. en W. aan de Raad opnieuw een voorstel gedaan tot bouw van een nieuw stadhuis, thans tussen het bestaande en de Beek (later Stadsring). In 1955 keurde de Gemeenteraad het ingediende onderwerp van Ir. A. van Kranendonk goed. Nadat de bouw door de "bestedingsbeperking" van 1957 was vertraagd en doordat nog enige gebouwen voor gemeentelijke diensten moesten worden voltooid, kwam eerst in 1966 het nieuwe raadhuis aan bod. Men achtte nu echter het ontwerp van 1955 verouderd, waarop dezelfde bouwmeester een nieuw ontwerp indiende. Dit werd door B. en W. in 1969 bij de Raad ingediend en was midden 1974 geheel verwezenlijkt.

DIT ZAL DE PRINS WEL BETALEN

Engelbert Heupers

Orangisten en Patriotten

Het jaar 1787 was een bewogen jaar in de politiek van die tijd. De twisten tussen „Orangisten of Prinsgezinden en Patriotten" laaiden hoog op, echter zonder dat dit tot een burgeroorlog leidde. Wel was er veel gekrakeel hier en daar in het land van de Patriottische minderheid, die onafgebroken oppositie voerde en "vliegende" legertjes oprichtte, die echter weinig te beduiden hadden. Dit waren de wapenfeiten van de Patriottische partij, die wel onrust stichtten, maar geen of nauwelijks indruk maakten.

In kranten, pamfletten en schotschriften bestreden deze politieke partijen elkaar voortdurend en schold men elkaar uit voor „Orangisten", prinsgezinden, die in Amsterdam, na de nederlaag van de Patriotten „de Bijltjes" genoemd werden en „de Kezen", de scheldnaam voor de Patriotten.

Hier en daar kwamen schermutselingen voor, die niet meer waren dan ordinaire vechtpartijen. Aanleiding hiertoe bijvoorbeeld was het zingen van Oranje-liedjes, dat door de Staten van Holland bij plakkaat was verboden, en dat de „vuile Kezen" meenden te moeten tegengaan.

Hierbij opgemerkt, dat het een normaal verschijnsel is, dat bij een heviger wordende stemming onder het volk, door voortdurende plagerijen, van weerszijden uitgelokt, de politieke onrust zich snel verspreidt en tot een crisis kan leiden. Emotionele gevoelens en een steeds geladen gemoedsstemming werkten dit in de hand.

Onverwachte ontwikkeling

De internationale verhoudingen hadden toentertijd een niet verwachte en onvoorziene ontwikkeling tot gevolg, die uitliep op een volkomen ondergang van het Patriotisme in Nederland. De Pruisische gezant had uit naam van zijn koning Frederik Willem II genoegdoening geëist van de Staten van Holland voor de belediging, zijn zuster, Prinses Wilhelmina, de gemalin van Stadhouder Willem V aangedaan en wilde bestraffing van de schuldigen.

De aanleiding hiertoe was het aanhouden van het rijtuig van de Prinses, op 28 juni 1787 bij Goejanverwellesluis, halverwege tussen Gouda en Oudewater, door een troepje „patriottische gezinde en gewapende burgers", die haar de doorreis naar Den Haag beletten. Willem V wilde zijn voortvarende vrouw laten bemiddelen, niet alleen ter voorkoming van een burgeroorlog, maar meer nog om de Prinsgezinden in Den Haag in beweging te brengen tegen het Patriotisme dat langzamerhand een steeds dreigender houding begon aan te nemen. Het Stadhouderlijk gezin vertoefde in Gelderland waarvandaan Prinses Wilhelmina naar Den Haag wilde reizen.

Een militaire interventie van de Pruisische Majesteit dreigde, die uit vrees voor inmening van Frankrijk nog niet tot een gewapende tussenkomst durfde overgaan, maar uiteindelijk toch daadwerkelijk ingreep onder voorwendsel dat zijn zuster beledigd was. In werkelijkheid had hij echter het herstel van zijn zwager Stadhouder Willem V op het oog.

Deze militaire operatie hadden de Patriotten allerminst verwacht. Zij meenden dat het van Pruisische zijde slechts loze bedreigingen waren en dat Frankrijk gereed stond, zo werd geloofd, om zijn woord gestand te doen en bij een eventuele omwenteling, wanneer de Pruisische legers Holland mochten binnenvallen, de Patriotten te hulp te snellen.

Begin augustus was de leider van de Pruisische legermacht, de Hertog van Brunswijk, een neef van de bekende „dikke hertog", die de expeditie voorbereidde, al te Wezel aangekomen. Van Hogendorp als afgezant van de Prinses, de echtgenote van Willem V, pleegde met de hertog overleg in diens hoofdkwartier. Na nog vier dagen bedenktijd te hebben gekregen, zette op 13 september het Pruisische leger, ongeveer 20.000 man sterk zich in beweging en begon zijn militaire wandeling naar Den Haag en Amsterdam om het danig getaande gezag van de Stadhouder in Holland te herstellen. Gelderland en Utrecht lieten de doormars toe. De hoofdmacht rukte langs de rivieren de Waal en de Lek naar Zuid-Holland op; een kleinere afdeling ging naar Amersfoort om van daaruit verder naar Amsterdam te trekken.

Deze interventie van de Pruisische Koning, staat in de Vaderlandse Geschiedenis bekend als „de Restauratie van 1787”. Pruisen wilde de macht van Stadhouder Willen V herstellen en de roerige Patriotten het zwijgen opleggen, om een dreigende burgeroorlog te voorkomen.

De Pruisen in Soest

Onverwachts werd Soest, maar ook andere steden en dorpen in Utrecht, geconfronteerd met dit militair gebeuren, want op maandag 17 september 1787 rukten Pruisische troepen op weg naar Amsterdam Soest binnen. De verschrikte bevolking hoorde het gedreun van aanrukkende manschappen, het geroffel der trommen en het luidruchtig gezang en getier van de vreemde soldaten, die allerm minst als bevrijders en rustherstellers werden begroet. Angstig groeften de mensen in hun huizen bij elkaar; wat zou hun nu in deze roerige tijden met zijn voortdurende politieke twisten, nu weer boven het hoofd hangen! Wat zou er gebeuren, vroegen velen zich bezorgd af. Bij de bewoners van de dorpen op het platteland van het Sticht heerste een beklemmende angst voor de ruwe soldeniers, die kwamen als rustherstellers, maar roofden en plunderden zonder aanzien des persoons of het nu Patriotten of Prinsgezinden waren. Alles wat niet spijkervast zat namen zij mee. Beddedekken en hoordkussens sneden zij aan stukken, de veren schudden zij er uit en van de tijken maakten zij zakken, om het gestolen goed in te stoppen en mee te nemen.

Onder aanvoering van de officieren, die in gebrekkig nederlands „dit zal de prins wel betalen” de mensen gerust trachtten te stellen, roofden de soldaten alles wat van hun gading was. Zelfs slijpstenen, bijenkorven en dingen uit de luiermant namen zij mee.

Niet ontkend mag worden, dat de Patriottisch gezinde inwoners meer te lijden hadden van de soldaten dan de prinsgezinden. Op aanwijzing van laatstgenoemden trokken de soldaten-rustherstellers naar de woningen van de Patriotten, die het dan moesten ontgelden. Veel Patriotten in het land waren naar Frankrijk gevlucht met achterlating van heel hun hebben en houden, zodra de Pruisen naderden. Woningen van „Kezen” die leeg stonden werden dan ook prompt geplunderd en hierbij werden de soldaten een handje geholpen door de burgers. Van een anti-stadhouderlijke houding te Soest was weinig te merken, eerder was men op het gehele platteland van Utrecht oranjegezind.

Bij Zeger de Beer een vooraanstaand Patriot te Soest werd door de Pruisen danig huisgehouden, zeer waarschijnlijk bijgestaan door prinsgezinde boeren of burgers. Met geweld schijnen de soldaten zich toegang te hebben verschaft tot de woning van deze Soester Patriot, want deuren en kasten werden aan stukken geslagen. Zij lieten het gezin in een ontredderde toestand achter.

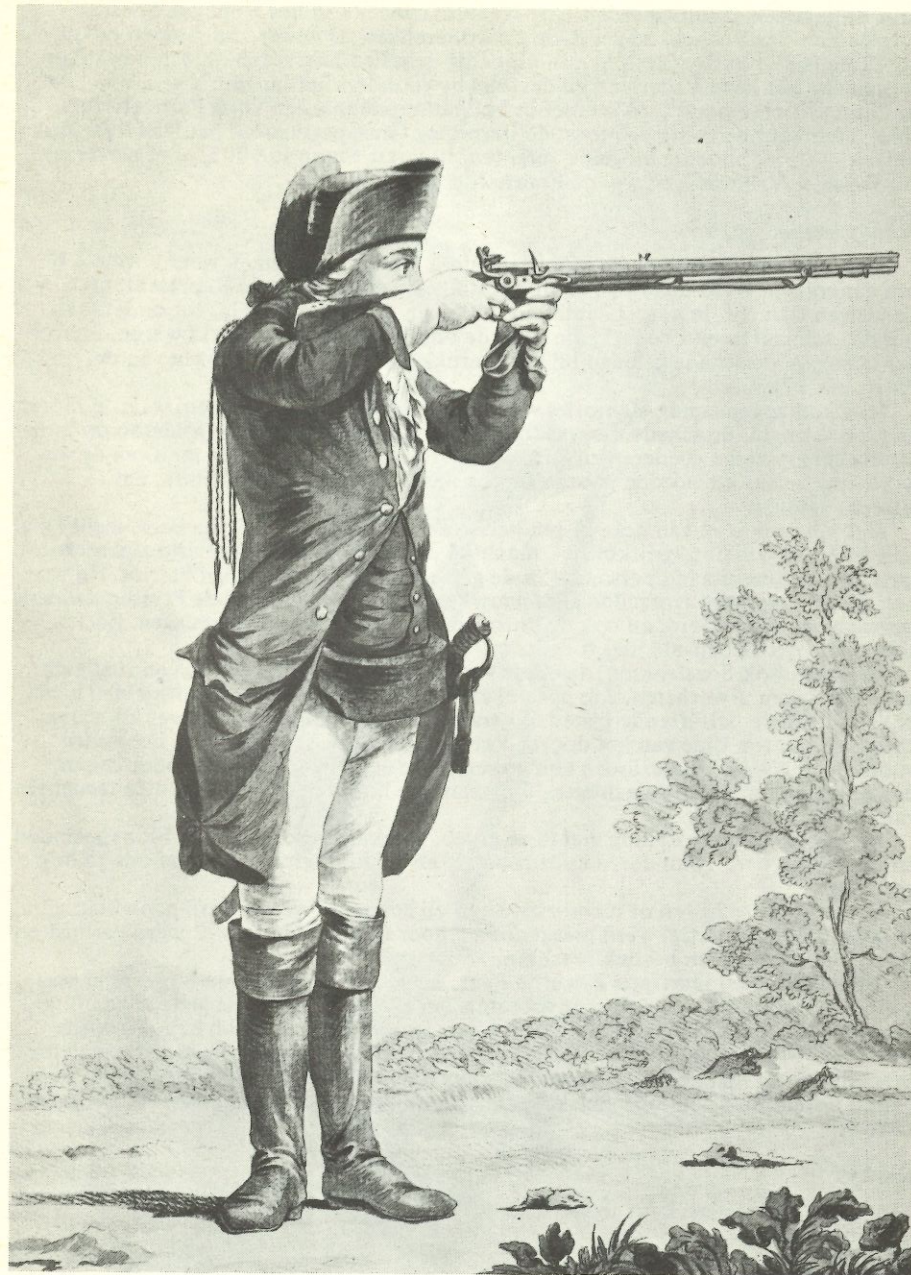
Vrijheid, Gelijheid en Broederschap

In januari 1795 bij de komst van de Fransen in ons land verkeerde de Republiek in volslagen ontbinding en kwam een einde aan het „ancien régime”, het regeringsstelsel onder Stadhouder Willem V, die naar Engeland was vertrokken. Nederland zou echter als de Bataafse Republiek blijven voortbestaan.

De Franse Republiek waarborgde immers de onschendbaarheid, éénheid en ondeelbaarheid van de Bataafse Republiek zoals zij bestond en door alle volken der aarde erkend werd vóór de oorlog tegen de Stadhouder en zijn aanhangers.

Toen dan ook de revolutielegers van Frankrijk in de tweede helft van de maand januari Nederland hadden veroverd en bezet, was er bij de bevolking van een ernstig teweerstellen tegen de omwenteling dan ook geen sprake. Integendeel, men had het gevoel, dat zich een revolutie voltrok, die nu eenmaal „in de lucht” hing en waartegen het nutteloos was verzet te bieden. Vrijwel overal in het land werd onmiddellijk de reorganisatie van de bestuursorganen van de Republiek doorgevoerd, wat zonder strubbelingen of tegenwerking verliep. Personen uit alle kringen, behalve arbeiders, die kwamen hiervoor niet in aanmerking, maakten geen bezwaar en bleken bereid te zijn loyaal mee te werken.

Zoals overal in Nederland verliep ook in Soest de Revolutie vlot, met volledige medewerking van de toonaangevende boeren en burgers. Zij hadden het gevoel, dat de nieuwe tijd toch niet tegen te houden was. Het oude dorpsgerecht maakte plaats

Koninklijke Pruisische Jager

voor de gekozen „municipaliteit”, de Representanten van het Volk van Soest.
 „De Zon der Vrijheid zo gelukkig als wonderbaar, de nevels van rampen en ont-
 drukking (sic!) ontworsteld klimme spoedig in vollen luister ten helderen middags
 en schenke het lieve Vaderland en deszelfs bewoonders het langdurig genot van dat
 zo duur gekochte pand”, zo schreef in hoogdravende taal een vurig Patriottisch ge-
 zinde predikant en daarmee moest de bevolking (lees; patriotten) het leed hun aan-
 gedaan, maar zo spoedig mogelijk vergeten. In Soest begon in 1795, „het eerste jaar
 der Bataafse Vrijheid”, of wel de Franse tijd.

Schadevergoedingen

Nadat de omwenteling zich bijna geruisloos had voltrokken en weer normale tij-
 den aanbraken, werd ingevolge de publicatie van de Provisionele Representanten 's
 Lands van Utrecht, in dato 12 februari 1795 een Comité ingesteld, tot onderzoek
 van de „schaadens en boeten”, die door de omwenteling veroorzaakt waren, hieron-
 der begrepen de schade geleden bij het „inrukken” en de plunderingen van de
 Pruisen in 1787.

Men kon zogenaamde Memories van Schaaden en Boeten indienen, waarop moest
 worden vermeld, de schade die was toegebracht door de Pruisische soldaten op hun
 doortocht en welke goederen zij hadden meegenomen. Deze lijsten moesten onver-
 wijld opgemaakt en worden doorgezonden naar bovengenoemd Comité, dat te
 Utrecht zetelde.

Met het opmaken van deze lijsten belastte zich te Soest, Zeger de Beer, want lang
 niet iedereen was de „sgrijfkonste” machtig. Zeger de Beer was provisioneel secre-
 taris, een vooraanstaand personage in de gemeente en een overtuigd Patriot. Hij was
 het, die de inwoners aanraade alles nauwkeurig op te geven, wat de Pruisen hadden
 gestolen en meegevoerd, en ook de huisraad die aan stukken was geslagen. Zacht-
 zinnig was het er bepaald niet toegegaan.

Er waren ook Soestenaren, die niets voor de „nieuwe tijd” voelden en rustig de
 gang van zaken afwachtten. Zij, hoewel zij schade hadden geleden, onthielden zich
 er van dit op de betreffende lijsten te vermelden. Zij schreven alleen wat zij waren
 kwijt geraakt ten tijde van het doortrekken van de Pruisische troepen. Dit zullen
 voornamelijk wel Prinsgezinden zijn geweest, die eerst de kat uit de boom keken,
 de voorzichtigen en weifelachtigen, die heimelijk hoopten op een spoedige terugkeer
 van het oude regime.

In volkomen tegenstelling met deze groep, spreken en schrijven de Frans gezinden
 en Patriotten over „plonderen ende rooven” en zij zijn bereid dit onder ede te be-
 vestigen.

Het is uit deze lijsten of memories, zoals zij genoemd werden, vrij nauwkeurig na
 te gaan, wat er indertijd werd meegenomen door de soldaten en wat werd vermist en
 bij wie de Pruisen een bezoek brachten.

De provisioneel secretaris Zeger de Beer, die met zijn gezin in het bijzonder was
 getroffen door het bezoek van de soldaten aan zijn woning op die gedenkwaardige
 maandag in september 1787, diende een respectable lijst in van bij hem geroofde
 goederen. Uit de lijst blijkt de welstand van de familie De Beer, die er een kostbare
 inboedel op na hield en zoals ook blijkt dienstpersoneel hield. Hieronder volgen een
 aantal lijsten door hem opgemaakt en ingediend bij de Representanten 's Lands van
 Utrecht.

No. 259

1787 den 17 September, kwijt geraakt door de Pruisen:

Aan goederen, een snuifdoos van	f	6 - -
Twee ketels	„	5 - -
Een koorzak, en aan roemers en glazen	„	1 - -
Aan eetbaare waaren	„	2 - -
Een orlogie ketting	„	3 - -
Somma	f	17 - -

Pruisische Muskietier

Ik verklaare dit ten allen tijde met Eede te willen verklaaren

(Was get.) WILLEM van den HENGEL
mij present Z. de BEER, prov. Secretaris

No. 260

Memorie of Lijst van 't geene ik Hendrik Bussen Schimmel, Werkman ter tijd bij Zeger de Beer te Zoest, ben kwijt geraakt, of afgeplunderd, in het doortrekken van de Pruisische Troepen op den 17 September 1787.

Een kulder	f	2 - : -
Een paar schoenen en gespen	„	1 - : -
	f	3 - : -

En verklaare dit ten allen tijde met Eede te bevestigen.

Was gemerkt en get. Dit merk + is gesteld bij
HENDRIK BUSSEN SCHIMMEL
In kennis van mij
Z. de BEER, prov. Secretaris

No. 261

Memorie van 't geene ik Cornelis Bouman, wonende te Zoest, ben kwijt geraakt of geplunderd, in het doortrekken van de Pruisische Troepen op den 17 September 1787. Als

Een klok waardig	f	9 - : -
Een bed-deeken	„	4 - : -
Aan boter	„	1 - : -
Een spiegel	„	1 - : -
Aan geld	„	22 - : -
Aan meubilen	„	2 - : -
	f	39 - : -

En verklaare ten allen tijde een Eed daarvoor te doen.

(Was gem. en get.) Dit merk + is gesteld door
CORNELIS BOUMAN
In kennis van mij
Z. de BEER, prov. Secretaris

No. 265

Memorie of Lijst van 't geen ik Hannis Staal, en mijn Vrouw zijn geplunderd, in 't doorpasseeren van de Pruisische Troepen, op den 17 September 1787 tot Zoest.

Een zilveren oorijzer met goude stukken	f	20 - : -
Een nieuwe koffijmolen	„	1 - 8 -
Aan geld	„	3 - : -
	f	24 - 8 -

Verklaare dit ten allen tijde met Eede te verklaaren.

(Was get.) HANNIS STAAL
In kennis van mij.
Z. de BEER, prov. Secret.

No. 267

Memorie van 't geene wij Kinderen van Jan Gysbertus Broek, woonende onder Zoest, hebben vermist in 't doorpasseeren van de Pruisische Troepen, op den 17 September 1787.

Aan hooi	f	6 - : -
Aan brood	„	6 - : -
Aan linnen en andere goederen	„	3 - : -
	f	15 - : -

Verklaare ik ondergeteekende dit ten allen tijde met Eede te verklaren.

(Was get.) WILLEM BROEK
in naam van de Kinderen
Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 268

Memorie van 't geene ik Gysbert van den Breemer, woonende onder Zoest, hebbe vermist in 't plunderen van het doorpasseeren van de Pruisische Troepen op den 17 September 1787.

Een stok bijen	f	4 - : -
Een hembd, en eenige andere dingen	„	2 - : -
	f	6 - : -

Verklaare ik ondergeteekende dit ten allen tijde met Eede te verklaaren.

(Was gem. en get.) Dit merk + is gesteld bij
GYSBERT van den BREEMER
Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 269

Zoest, den 17 September 1787, schaden door het rooven van de Pruisen.

Vier melkimmers	f	3 - 18 -
Denzelfde dito 3 schorteldoeken	„	2 - 2 -
Denzelfde dito 5 kussensloopen	„	3 - 10 -
Denzelfde dito 4 dassen	„	1 - : -
Denzelfde dito 2 neusdoeken	„	1 - 4 -
Denzelfde dito 10 pond spek	„	3 - : -
Denzelfde dito 8 pond Boter	„	2 - : -
Denzelfde dito 5 roggen brooden	„	2 - : -
	f	18 - 14 -

Verklaare ik ondergetekende dit ten allen tijde met Eede te willen verklaaren.

(Was gete.) M.P. DYKMAN
Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 270

Memorie of Lijst van 't geene ik Dirk v. Varekamp, woonende te Zoest, ben kwijt geraakt of geplunderd, in het doorpasseren der Pruisische Troepen, op den 17 September 1787.

Twee stokken immen, de stok à 3 gulden	f	6 - : -
En aan winkelwaaren	„	1 - 10 -
	f	7 - 10 -

Ik wil ten allen tijde, dit met Eede verklaaren.

(Was get.) D. v. VAREKAMP
In kennis van mij
Z. de BEER, prov. Secret.

No. 271

Wegens de schade en plunderen van de Pruisen van Dirk van de Wakelkamp.

De glazen	f 1 - 2 -
Twee lappen bomezijn 6 gl. 6 st. 1 lap gestreept 2 gl. 10 st.	„ 8 - 16 -
Een lap turks 1 gl. 10 st. i streng kemels haar 14 st.	„ 2 - 4 -
Een lap ijgrijd 1 gl. 1 broek 2 gl.	„ 3 - : -
Een lap streept 2 gl. 1 paar koussen 1 gl.	„ 3 - : -
Een lap pladt 16 st. 1 sloop 1 gl. 8 st. 1 hemd 1 gl.	„ 3 - 4 -
Een kerkboek met de hoeken van 1 krap	„ 1 - 10 -
Een peperbus met de lepels 1 gl. 1 ketel 1 gl.	„ 2 - : -
	f 24 - 16 -

Verklaare ik ondergetekende, dit ten allen tijde met Eede te verklaren.

(Was gem. en get.) Dit merk + is gesteld door

DIRK WAKELKAMP

Mij present Z. de BEER. prov. Secret.

No. 273

Memorie ofte Lijst van 't geene ik Peternella Teunisse Steenbeek, woonende als Dienstmaagd bij Zeger de Beer, te Zoest, ben kwijt geraakt of afgeplunderd, in het doortrekken der Pruisische Troupen op den 17 September 1787. Als

Een goude hair-naald	f 18 - 18 -
Twee keurslijven	„ 10 - : -
Een schorteldoek	„ 1 - 10 -
Een dito	„ 1 - : -
Een paar koussen	„ 1 - : -
Een schorteldoek	„ 0 - 12 -
Een paar wanten	„ 0 - 12 -
Een krappelap	„ 0 - 12 -
Veertien mutsen	„ 14 - : -
Twee ondermutsen	„ 2 - 8 -
Een hemd	„ 0 - 12 -
Drie paar boordmouwen	„ 0 - 12 -
Een zon hoed	„ 1 - 8 -
Een blaauwe streepte rok	„ 5 - 5 -
Vier witte neusdoeken	„ 3 - 18 -
Twee rooije dito	„ 2 - 17 -
Een spiegel	„ 0 - 15 -
Een streepte broek	„ 1 - 10 -
Aan geld	„ 1 - : -
	f 68 - 9 -

En verklaare dit ten allen tijde met Eede te willen verklaren.

(Was gem. en get.) Dit merk + is gesteld bij

PETERNELLA TEUNISSE STEENBEEK

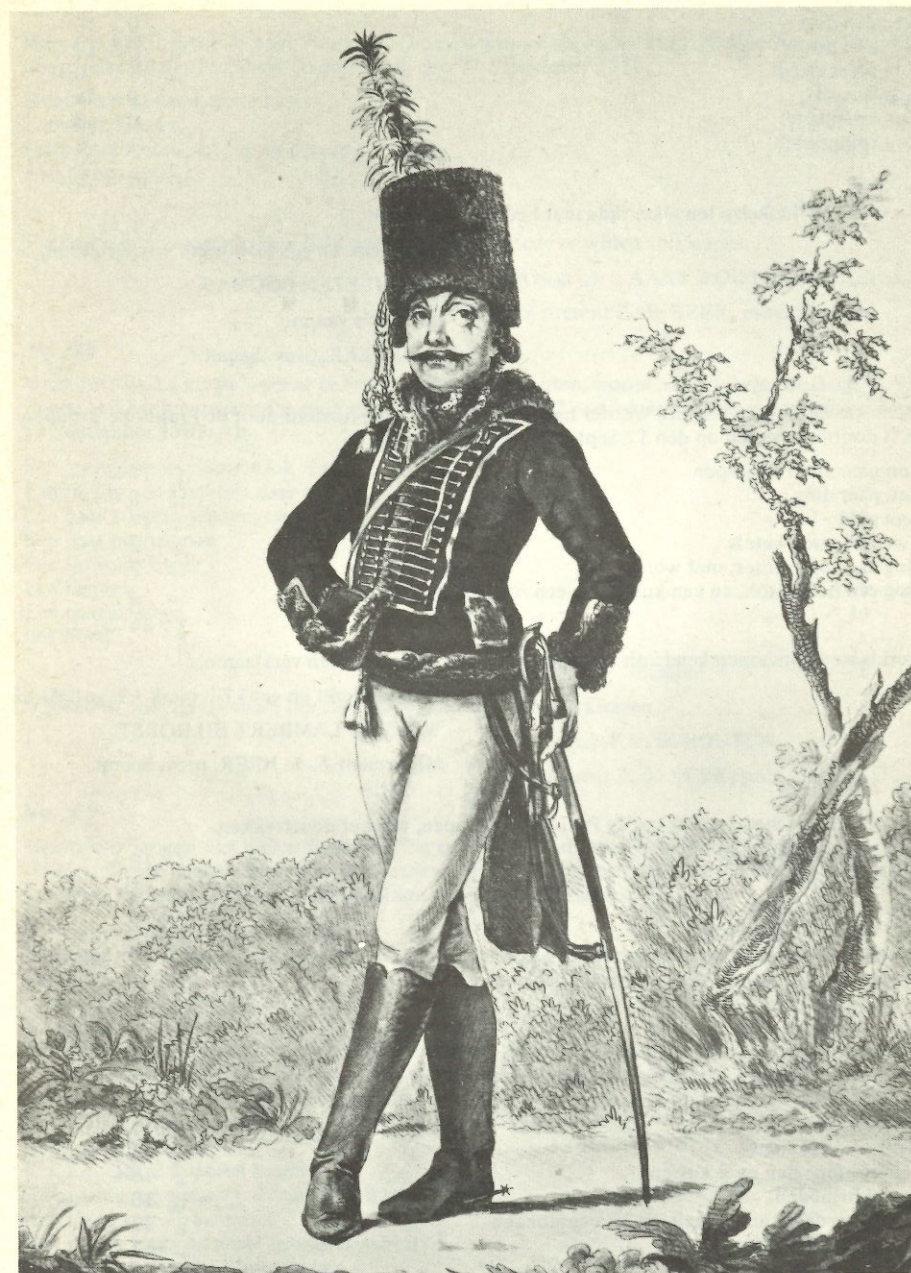
In kennis van mij

Z. de BEER, prov. Secret.

No. 274

Memorie of lijst van 't geene ik Jan Meezen Bouman, woonende te Zoest, met mijn Vrouw en Kinderen heb vermist door plunderen, en doorpasseeren van de Pruisische Troepen, op den 17 September 1787.

Een klok	f 10 - 0 -
Een deken	„ 1 - 0 -
Een witte neusdoek	„ 1 - 0 -
Een rooije neusdoek	„ 0 - 16 -
Een dobbelsteenen schotteldoek	„ 1 - 10 -
Nog een dobbelsteenen dito	„ 0 - 14 -

Pruisische Wachtmeester der Huzaren

Nog een dito	„ 0 - 10 -
Nog een dito	„ 0 - 12 -
Een regenkleed	„ 1 - 0 -
Een spiegel	„ 0 - 16 -
Een koffijketel	„ 0 - 8 -
Een spinnewiel	„ 1 - 0 -
	f 19 - 6 -

En verklaare hetzelfde ten allen tijde met Eede te bevestigen

(Was gem. en get.) Dit merk + is gesteld bij

JAN MEEZEN BOUMAN

In kennis van mij

Z. de BEER, prov. Secret.

No. 275

Memorie van 't geene bij mij Wouter Lambert Hilhorst is geplunderd door de Pruisische Troupen in 't doormarcheeren op den 17 September 1787.

Een paar zilveren gespen	f 17 - : -
Een paar dito	„ 8 - : -
Aan geld	„ 17 - : -
Twee koperen ketels	„ 2 - : -
Nog aan spek, boter, met worst	„ 3 - : -
Nog een hemdbrok, en een kulder, en een rooije doek, en servet	„ 2 - : -
	f 49 - : -

Verklaare ik ondergetekende dit ten allen tijde met Eede te willen verklaaren.

(Was gemerkt en get.) Dit merk + is gesteld bij

WOUTER LAMBERT HILHORST

Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 277

Gerrit Roest, schade gehad van de Pruisische Troupen, van het doortrekken.

Van glazen ingeslagen	f 18 - : -
Een hang orlogie	„ 11 - : -
Een kopere lunster	„ 3 - : -
Vijf ketels 21 tinne lepels	„ 14 - 10 -
Een tinne boterdoos, een tinne trekpote een kom	„ 1 - 10 -
Een koekepan, blaaspijp, asschup en griep	„ 2 - : -
Een koffijmolen, 3 bussen	„ 1 - : -
Aan aardewerk	„ 2 - 10 -
Een mans zwarte rok, 2 paar kousen	„ 15 - : -
Twee paar schoenen, nog een paar zwarte kousen	„ 3 - : -
Een hemdbrok, een hoed, een rouwband	„ 6 - : -
Vier dekens	„ 10 - : -
Acht linnen lakens	„ 16 - : -
Een hoofdpeulen en 2 kussens	„ 16 - : -
Negen hemdden	„ 10 - : -
Twee vriesche schuldooeken, en 10 neusdoeken	„ 12 - : -
Vijf vrouwen rokken	„ 12 - : -
Twee vrouwen jakken	„ 5 - : -
Een luijermant met vrouwen mutsen	„ 12 - : -
Vier kroplappen, 6 dassen	„ 2 - : -
Aan boter, brood, kaas, spek en koffijboonen	„ 5 - : -
	f 177 - 10 -

Verklaare ik ondergetekende dit ten allen tijde, met Eede te willen verklaaren.

(Was. get.) GERRIT ROEST

Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 278

Memorie van 't geene ik Aart Wouterse Hilhorst, woonende onder Zoest, hebbe vermist, in het doorpasseeren der Pruisische Troupen, op den 17 September 1787.

Een deken en een kopere ketel	f 10 - : -
Een mans hoed	„ 2 - : -
Een vrouwe hoed, en een slijpsteen	„ 2 - 10 -
Aan linnen goed	„ 2 - : -
	f 16 - 10 -

Verklaare ik ondergetekende dit ten allen tijde met Eede te willen verklaaren.

(Was get.) AART WOUTERSE HILHORST

Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 325

Memorie ofte Lijst van 't geene ik Peter Volkenze Schouten, woonende bij Zeger de Beer, te Zoest, ben kwijt geraakt of geplunderd van de Pruisische Troepen, in het doorpasseeren op den 17 September 1787. Als

Een geele damaste hemdbrok waardig	f 5 - : -
Een rij zilveren knopen daar aan	„ 6 - 10 -
Een paar zilveren schoengespen	„ 11 - 14 -
Een paar beengespen	„ 2 - 4 -
Een fluweele broek	„ 5 - : -
Een hemdb	„ 1 - 16 -
Een paar kousen	„ 1 - 14 -
Een hoed	„ 1 - : -
	Zamen f 34 - 18 -

't geene ik ondergetekende, ten allen tijde, met Eede wil verklaaren

(Was get.) P.V. SCHOUTEN

Mij present Z. de BEER, prov. Secret.

No. 329

Memorie of opgaaf van wijlen Frans van Es, en Maria Hendrikse Mets Echtelieden, woonende te Zoest, het geen dezelve aan schade geleden hebben, terwijl een doormarsch van De Pruisische Troupen, en mede van het eerste Battaillon van Hessen Darmstad. Als

Twee dozen met vercierde takken	f 4 - 10 -
Een doos met zijde en fijne doeken	„ 40 - : -
Een doos met kant	„ 36 - : -
Aan lint, gaaren en band	„ 10 - : -
Aan linnen en doeken	„ 30 - : -
Aan rijst, koffij, klontjes, nagelen, peper, lakmoes, gort, meel, stroop, suiker, zeep, pijpbeurt, witel, kruit & c	„ 70 - : -
Twee paar koperen schaaen, 4 trommen	„ 20 - : -
Drie kruiken met jenever	„ 8 - : -
Aan wijn en flessen	„ 26 - : -
Een ton bier, 2 koperen kraanen	„ 3 - : -
Aan glazen, en roemers, 2 manden pijpen	„ 15 - : -
Aan spek, vleesch en worst	„ 20 - : -
Aan boter, rogge en weite brood, Beschuit	„ 16 - : -
Een sierkleed om de schoorsteen	„ 5 - : -
Twee theerekken, 3 lepelborden met zijn toebehoren	„ 10 - : -
De kast met de meubelen	„ 40 - : -
Agttien slaaplakens	„ 27 - : -
Zes servietten	„ 9 - : -
Zestien kussensloopen	„ 12 - : -
Een doos met zilveren knopen	„ 12 - : -
Twee tinnen borden, 2 kopere confoors, en een koper blik	„ 4 - : -

Aan schotels, kommen en borden	„ 15 - : -
Drie bedden met zijn toebehooren	„ 80 - : -
Twee bijlen, 2 hakmessen, 1 wieg, 8 stoelen, 1 tafel, 1 bank, 2 ijzeren potten	„ 11 - : -
Een driestapel, 1 fiool	„ 5 - : -
Aan boeken, en 2 schilderijen	„ 20 - : -
Aan was voor schoenen te maken	„ 8 - : -
Aan serge, laken, baai, doek	„ 20 - : -
Aan zoolleer, kamusleer, vetleer	„ 70 - : -
Messen, elsing, brossen, leesten	„ 10 - : -
Aan garen 2 pond	„ 2 - : -
Twee rouwbanden	„ 3 - : -
Aan den Timmerman van maken, deuren, vensters, luiken en ramen	„ 20 - : -
Aan den Smit, ijzerwerk	„ 3 - : -
Aan den Glazenmaker voor 't maken van glazen	„ 20 - : -
	f 711 - 14 -

Ik verklaare dit ten allen tijde met Eede te verklaren.

(Was get.) FRANS van ES
In kennisse van mij
Z. de BEER, provision. Secret.

No. 330

Den 17 September 1787 hebben de Pruisische Troupen van mij geplunderd

JAN van DYEN, woonende te Zoest.

Een paar zilvere gespen	f 8 - 10 -
Een klok	„ 8 - : -
Zes lakens	„ 8 - : -
Een deken	„ 4 - : -
Een schoudermantel	„ 3 - : -
Een kamisool	„ 2 - : -
Een kulder	„ 0 - 10 -
Een groot kopere konkelpot	„ 3 - : -
Een dito	„ 3 - : -
Een koffijmoolen	„ 0 - 15 -
Een koper strijkijzer	„ 2 - : -
Drie bedde kussens	„ 3 - : -
Drie sloopen	„ 1 - 10 -
Een schorteldoek en rok	„ 1 - 10 -
Drie hoeden	„ 3 - : -
Een zilvere haak en oog	„ 0 - 16 -
Een paar koussen	„ 0 - 12 -
Een witte halsdoek	„ 0 - 12 -
Twee witte dassen	„ 0 - 6 -
Een witte schorteldoek	„ 0 - 12 -
Een evangelie-boek	„ 0 - 12 -
Twee mutsen	„ 0 - 6 -
Een el serge	„ 0 - 15 -
Twee el bonk	„ 0 - 16 -
Leer en gereedschap	„ 15 - : -
Tien pond vet	„ 3 - : -
Tien schootels	„ 2 - : -
Glazen aan stukken geslagen	„ 4 - 10 -
Aan vorken, lepels en een lamp	„ 0 - 12 -
Een tinnen pot en 2 trommels	„ 0 - 12 -
De deur aan stukken geslagen	„ 1 - 10 -
	f 83 - 6 -

Ik onderget, verklaare dit bovenstaande ten allen tijde met Eede te bevestigen

(Was get.) Dit + merk is gesteld door JAN GERSE van DYEN.

Mij present Z. de BEER, provision. Secret.

No. 336

Gysbert Schimmel, als Weerd, nog te goe van Drank, voor Eten, en verders van het geene dat bij mij is genomen door de Pruisen in het jaar 1787. in het doorpasseeren. Het geene dat ik verklaare met Eede te willen bevestigen.

Zegge f 14 - : -

(Was get.) Mij present Z. de BEER prov. Secret.

No. 341

Memorie van 't geene bij mij Jan Wouterse Bieshaar, woonende onder de Gerechte van Zoest, is geplunderd, in het doorpasseeren der Pruisische Troupen, op den 17 September 1787.

Als 2 vim boekwijt, de vim à 4 gl.	f 8 - : -
Duizend pond hooi à 7 guld. het 1000	„ 7 - : -
Vijfentwintig pond boter het pond à 5 st. 8 pen.	„ 6 - 17 - 8
Tien pond spek het pond à 6 st.	„ 3 - : -
Zes pond gerookt vleesch het p. à 5 st.	„ 1 - 10 -
Een achter wagen band	„ 1 - : -
Een koffij moolen	„ 1 - 4 -
Zes roggen brooden het stuk à 8 st.	„ 2 - 8 -
	f 30 - 19 - 8

Verklaare ik ondergetekende, dit ten allen tijde met Eede te willen verklaaren.

(Was get.) JAN WOUTERSE BIESHAAR

Mij present Z. de BEER, Prov. Secret.

Toelichting:

Waarom de soldaten vrouwenkleding en -mutsen meenamen, zelfs dingen uit de luiermannd niet ongemoeid lieten is begrijpelijk, als men weet, dat zo'n leger een vrij grote legertros met zich voerde, waaronder een vrij groot aantal vrouwen en kinderen, die achter de troepen meetrokken. Vele soldaten waren gehuwd en de vrouwen en kinderen vergezelden hen op hun krijgstochten. De tros van zo'n leger bestond uit wagens en karren, die de bagage en verdere uitrustingsstukken vervoerden, maar ook de vrouwen en kinderen.

Slijpstenen doorgaans dingen van gewicht werden al evenmin versmaad. Deze werden gebruikt om messen, steek- en slagwapens te scherpen. Doorgaans werd na het gebruik van het werktuig, dit eenvoudig weggeworpen of langs de kant van de weg gezet.

Op de lijsten worden voorwerpen en goederen vermeld, die nu niet meer bekend zijn en die toch wel een nadere toelichting behoeven, wil men begrijpen wat voor dingen het waren.

De soldaten roofden van een Soestenaar een grote „konkelpot”. Dit is waarschijnlijk een waterketel. In sommige streken van ons land werd met een konkelpot een koffiepot bedoeld. Naast de konkelpot komen op de lijsten verschillende malen koffiepotten voor, zodat mag worden aangenomen, dat het een waterketel is geweest en geen koffiepot.

Een lunster is een lichtkroon. Een kulder of kolder is een leren wambuis zonder mouwen, die tot de knieën reikte.

Een bros behoort tot het schoenmakersgereedschap en is een ronde priem met vierkante, scherpgeslepen punt om gaatjes in het leer te kunnen maken. Lakmoes is een blauwe verfstof.

Geraadpleegde literatuur:

Prof. Dr. P. Geyl, „Geschiedenis van de Nederlandse stam”. DL. III (1751 - 1798). Amsterdam / Antwerpen. 1959.

Verzameling van alle Memorien van geleerden Schaden, hetzij door plundering, confiscatie &c bij de rampzalige omwenteling van 1787, als mede van de beboetens door een aantal burgers en ingezetenen van de stad en provincie van Utrecht ter landschapshuize ingeleverd. Utrecht. Bij J. van der Schroeff, G.Z. Boekverkoper op de Oude Gragt bij de Gaarnbrug (in het bezit van de schrijver).

ENIGE AANTEKENINGEN OVER HET LAND VAN DE OLDENBARNEVELTS IN DE BIRKT EN OVER HET GEBOORTEHUIS VAN JOHAN VAN OLDENBARNEVELT.

J.D.H. van der Neut

In een brief aan de redactie was de heer J.D.H. van der Neut, te Amersfoort, zo vriendelijk om, naar aanleiding van het artikel van J. Hovy in dit blad V, no. 4 en VI, no. 2, betreffende het grondbezit der Oldenbarnevelts in de Birk en het geboortehuis van Johan van Oldenbarnevelt aan de Kortegracht (naschrift), enige aanvullende en kritische opmerkingen te maken. Wij vonden deze opmerkingen zo interessant dat wij ze gaarne onder de aandacht van onze lezers brengen. Met toestemming van de briefschrijver geven wij hieronder een samenvatting van zijn betoog.

De redactie

Het land in de Birk

In V, no. 4, blz. 58, derde alinea, wordt gezegd dat de strook land met het "erf-huis" der Oldenbarnevelts op ongeveer 150 m afstand van de grens tussen Amersfoort en Soest zou hebben gelegen. Dit moet 650 m zijn.

Ten zuiden van het erfpachtperceel, genoemd V, no. 4, blz. 59, bovenaan, lag een gebouwtje, dat op oude kaarten en in archiefstukken steeds wordt vermeld als het "Vrouwenhuysgen". Dit huisje behoorde toe aan het klooster Mariënhof. Over de bestemming ervan zijn tot dusver geen uitdrukkelijke mededelingen bekend. Maar de veronderstelling ligt voor de hand dat wij hier te doen hebben met een slaapgelegenheid voor vrouwelijke gasten (misschien pelgrims, maar ook gewone doortrekkenden of zwerfsters?), die natuurlijk niet in het mannenklooster werden toegelaten. Hoewel het begrijpelijk is dat deze vrouwen op een tamelijke afstand van het klooster aan de Turfweg werden ondergebracht, wekt het op het eerste gezicht verwondering, dat ze zo ver in de "duinen" (er waren daar toen nog maar weinig bossen) werden "weggestopt". Men moet echter bedenken dat dit huisje in de Soesterduinen, dichtbij het tegenwoordige gemeentebos "Birkhoven", helemaal niet zo achteraf lag. Het was namelijk gelegen aan de weg Amersfoort-Utrecht. Deze weg volgde in de 16e eeuw vanaf de Utrechtsepoort (ongeveer) de huidige Utrechtseweg en de Prins Frederiklaan, liep over de Vlasakkers en bereikte op de plaats, waar zich het Vrouwenhuisje en het Monnikenbosje bevonden, even voorbij de grens Amersfoort-Soest, het huidige fietspad tussen de spoorlijn Amersfoort-Utrecht en de Soesterduinen. Over Hees (ten zuiden van Soest) bereikte men De Bilt en Utrecht. Eerst omstreeks 1650 werd de grote weg over Huis ter Heide aangelegd. De "Oude Utrechtseweg" geraakte daarna geleidelijk buiten gebruik.

Voorts wordt opgemerkt dat het huis op het Birkse land der Oldenbarnevelts, vermeld in jrg. VI, no. 2, blz. 17, onderaan, het "erfhuys" dus, in geen geval hetzelfde als de latere boerderij Stalenhoef aan de Birkstraat (thans no. 123) kan zijn geweest, want volgens een onderzoek van de heer J.G. Hilhorst is deze hoeve eerst na 1636 gesticht.

Het geboortehuis van Johan van Oldenbarnevelt

Tenslotte het geboortehuis van Johan van Oldenbarnevelt aan de Kortegracht, waarover in het Naschrift in VI, no. 2, op blz. 19-20, wordt gehandeld. De heer Van der Neut vestigt de aandacht op het feit dat per 1 januari 1917 de huizen in de gehele binnenstad van een nieuwe straatnummering werden voorzien. De wijknummers B 57 (a en b) en 58, die bij de invoering van de straatnummering in 1900 inderdaad de nummers 3-5-7 hadden ontvangen, werden in 1917 vernummerd tot 20-22-24. De bestaande opvatting dat Johan van Oldenbarnevelt werd geboren op de plaats, waar nu de nummers 22-24 zijn gelegen, kan dus worden gehandhaafd. De alternatieve hypothese op grond van de Blaffaard van het Haardstedegeld van 1777, op blz. 20 naar voren gebracht, komt hiermede te vervallen. Het "Nieuwe Poortje", genoemd in de transportakte van Gerrit en Deliana van Oldenbarnevelt uit 1549, moet dus weldegelijk de latere Oldenbarneveltssteeg zijn! Dit straatje is thans gelegen tussen no. 20 en no. 22.

DE RESTAURATIE VAN DE POTH-WONINGEN IN DE JAREN VIJFTIG (Aanvulling van het Poth-nummer, Flehite VI, no. 4)

A.J. van den Tol

De Stichting "De Armen van Poth" is een eeuwenoude instelling met een rijk verleden. Toen wij, in samenwerking met het College van Regenten, ons nummer VI-4 geheel wijdden aan de geschiedenis dezer instelling en bovendien een afzonderlijke uitgave onder de naam Stichting De Poth het licht zag, waren wij ons dan ook ervan bewust, dat zelfs dit dubbele nummer niet alle belangrijke feiten omtrent deze stichting zou kunnen bevatten. Wij waarderen het dan ook ten zeerste dat de heer A.J. van den Tol, oud-hoofd van Bouw- en Woningtoezicht der gemeente Amersfoort, ons een belangrijke aanvulling toestuurde, die wij hier gaarne een plaats geven.

De redactie

Zoals uit het artikel van Dr. Lion Cachet in no. VI-4 van december 1974, blz. 58-62 (in de afzonderlijke uitgave "Stichting De Poth" blz. 10-14), blijkt, zijn de thans bestaande woningen voornamelijk gebouwd in de periode 1879-1902. De 5 woningen op de hoek van de Coninck- en Pothstraat zijn echter tot stand gekomen door verbouw van het voormalige ziekenhuis, terwijl ook de twee woningen grenzend aan de Celzusterenkamer slechts werden verbouwd. Beide gebouwen zijn dus veel ouder dan de woningen. In elk geval dateren de bouw en de verbouw van alle woningen uit een tijd, dat de invloed van de Woningwet uit het begin van deze eeuw nog niet merkbaar was. Het is dan ook te begrijpen dat de "gratis" woningen niet voldeden aan de minimale eisen, die in onze eeuw aan een woning worden gesteld en die in de bouwverordeningen zijn vastgelegd.

In de vijftiger jaren groeide dan ook het besef dat bij het College van Regenten, dat er iets moest gebeuren. Bovendien werd in 1956 op last van de regering de eerste woningtelling gehouden, mede met het doel, dergelijke woningen op te sporen. Op voorstel van de regent Mr. J.C. graaf van Randwijck werd in 1956 advies ingewonnen van A.J. van den Tol, leider van de eerste woningtelling in deze gemeente en kort tevoren gepensioneerd als hoofd van het Bouw- en Woningtoezicht alhier.

Bij een grondig onderzoek kwamen de volgende grote gebreken naar voren: alle bewoners, behalve die van één der woningen, moesten gebruik maken van buitenprivaten; een aanrecht met goorsteen ontbrak in vrijwel alle woningen; de bewoners moesten slapen in bedsteden met daaronder vochtige keldertjes; slaapkamers ontbraken in de woningen aan de Coninckstraat; tussen de beide poorten konden de zolders alleen worden bereikt met een los smal laddertje en in die aan de Pothstraat met een dito trapje; de beide woningen naast de Celzusterenkamer hadden een onbeschoten dak; vele woningen, vooral die aan de Coninckstraat, waren zeer vochtig, de vloeren bestonden uit het zand liggende plavuizen, de oude zoldervloeren lieten veel stof door omdat plafonds ontbraken; de gasmeters stonden in de woonkamers.

Het is duidelijk dat alleen een grondige verbetering van alle woningen deze gebreken kon opheffen. Na uitvoerige besprekingen en overleg met instanties van het Rijk en de gemeente werd daartoe besloten en aan voornoemde adviseur als architect opgedragen, plannen te maken en bouwvergunning en premie voor woningverbetering aan te vragen. Onder zijn leiding werden daarna in een periode van 3 jaar de werkzaamheden uitgevoerd, waarvoor telkens vijf woningen werden ontruimd. De totale kosten bedroegen f 284.600,-, waarvan 70.300,- aan premie werd ontvangen, zodat f 214.300,- ten laste van de stichting kwam.

De woningen hebben nu alle een slaapkamer met wasbak, een keukentje met aanrecht en gootsteen, een watercloset binnenshuis, een vaste trap naar de zolder, houten vloeren, plafonds, een kelderkast, electrisch licht enz. (Later is nog centrale verwarming aangebracht.)

Omdat de oude woningen van verschillende afmetingen waren, moest voor elke groep een ander plan worden ontworpen, zodat 4 hoofdgroepen ontstonden. In die woningen, waar de slaapkamer op zolder moest worden gemaakt, is de voormalige bedstede omgevormd tot een slaapnis, die b.v. bij ziekte en dergelijke kan worden gebruikt.

Door de hoge kosten konden de woningen niet meer "gratis" ter beschikking worden gesteld, maar moest een kleine huur worden betaald. Door de inwerkingtreding van de Algemene Ouderdomswet was dit toen ook wel mogelijk geworden. De bewoners waren gaarne daartoe bereid en zeer gelukkig met de grote verbeteringen.

Kroniek

Het Jaarverslag van de "Stichting de Utrechtse molens" over 1973 bevat passim gegevens over de zg. *Binnenmolen te Rhenen*, de enige molen in oost-Utrecht, die genoemde stichting in eigendom heeft.

Stichtse studiën, een uitgave van (op één na) reeds eerder verschenen publicaties van Dr. F. Ketner, hem aangeboden bij zijn afscheid als docent in de paleografie (het oude schrift) en de diplomatiek (oorkondenleer) aan de Rijksuniversiteit te Utrecht (uitg: Rijksarchief in de provincie Utrecht, 1974, IX+ 118 blz., afbn.), bevat weliswaar overal verspreid gegevens betreffende oostelijk Utrecht, maar is toch geen werk dat de gemiddelde streekhistoricus veel zal gebruiken. Daarvoor is het te specialistisch. Maar zoals de inleider Dr. M.P. van Buijtenen, rijksarchivaris in Utrecht, en de biograaf, Prof. Dr. F.W.N. Hugenholtz, hoogleraar in de Middeleeuwse Geschiedenis te Utrecht, in hun bijdragen ieder op hun wijze laten doorschemeren: in talloze meer algemeen geraadpleegde werken zit een stuk arbeid van Dr. Ketner verwerkt, vooral voor de periode vóór 1300. Het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht bevat de uitgave van het archivalische bronnenmateriaal voor de geschiedenis van dit gebied van de oudste tijden tot 1301. De delen III tot en met V (in totaal vijf zeer omvangrijke banden), lopend over de jaren 1249 tot 1301, zijn door Ketner verzorgd. Men kan zich eenvoudig niet voorstellen wat het ontbreken van deze uitgave betreffende die belangrijke periode (stadsrechten, expansie van het graafschap Holland op Stichts gebied met alle gevolgen vanden voor vele eeuwen enz. enz.) voor de beoefening van de Stichtse geschiedenis en dus voor die van "Flehite" zou betekenen! Ieder, die zich daarmee bezighoudt, actief of passief, profiteert wel op een of andere manier van Ketners immense maar "onzichtbare" arbeid. Niet alleen de gemakkelijke toegankelijkheid van de teksten der uitgegeven oorkonden, maar ook de vraagstukken van hun echtheid en dus hun waarde als geschiedbronnen, de zegels, de talloze persoons- en plaatsnamen (die men met behulp van de uitstekende registers gemakkelijk kan vinden) geven aan dit werk zijn fundamentele betekenis. Deze afscheidsbundel bevat natuurlijk vooral veel over de stad Utrecht. Onder de ook voor het oostelijk deel der provincie Utrecht belangrijke bijdragen noem ik slechts "De elect Jan van Nassau en zijn tijd" (1957). Verder kan men de uitstekende Index van persoons- en plaatsnamen (door Mevr. N.S.L. Meiners van het Rijksarchief te Utrecht) raadplegen.

Het boek van Dr. An Zwollo, *Hollandse en Vlaamse veduteschilders te Rome, 1675-1725* (Assen, Van Gorcum en Comp., 1973; ook proefschrift Amsterdam G.U.) bevat een belangrijk gedeelte (blz. 120-196) over de veduteschilder Caspar van Wittel (1653-1736), geboren te Amersfoort en leerling van Matthias Withoos, die o.a. het bekende gezicht op Amersfoort schilderde (1671), thans op het stadhuis aldaar. Het boek moet hier vermeld worden omdat te Amersfoort verschillende "italianiserende" schilders werkzaam waren, die een deel van hun leertijd in Italië doorbrachten, maar zich daar ook wel blijvend vestigden. Dit laatste deed Van Wittel, die niet alleen als belangrijkste van deze schilderschool kan gelden, maar ook als de voorganger van de Italiaanse school van veduteschilders, de schilders van het realistische stadsgezicht. Onder zijn achttiende-eeuwse-Italiaanse navolgers noem ik slechts de beroemde Canaletto. Er is reeds vrij veel over Van Wittel geschreven, zowel door Nederlanders (b.v. Hoogewerff) als Italianen (b.v. Briganti). In het boek van Zwolle wordt echter de aandacht gevestigd op het feit dat het vraagstuk van Van Wittels invloed nogal ingewikkeld is en dat de Italiaanse vedute, hoezeer ook door hem beïnvloed, toch een eigen karakter draagt en gedeeltelijk van inheemse oorsprong is.

Heemschut, jrg. 51 (1974), no. 2, vermeldt onder "Restauratienieuws" (blz. 59) en (tweede) restauratie van *het gebouw van het Leger des Heils aan het Havik te Amersfoort*, met gevel uit 1684. Deze rubriek "Heemschutberichten" in dezelfde jaargang, no. 3 (blz. 93) bevat een stukje over *Leusden: ontwerp bestemmingsplan "Princenhof"*. In no. 4, blz. 112-113, schrijft G.W. van Orangerie in verval. Het gaat over die van kasteel Broekhuizen onder Leersum. Dit kasteel, in zijn huidige vorm daterend van 1794, is gerestaureerd en thans in gebruik bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer. De prachtige orangerie is echter nog in ernstig verval. Heemschut dringt erop aan, de restauratie niet langer uit te stellen.

J.H.

DE MOOR

Wijnen en Gedestilleerd - Langestraat 8 - Amersfoort
Tel. 16852

DE ZAAK VAN SMAAK SINDS 1881

VOOR LITTERATUUR

DE ALGEMENE BOEKHANDEL

Leusderweg 184, Amersfoort, Tel. 14935

bespreek uw wensen
en problemen
met de

STICHTING AMERSFOORTSE

KREDIETBANK

Aanvraagformulier wordt op verzoek per kerende post toegezonden

Telefonische afspraak is mogelijk

EEMSTRAAT 58 - AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 16527 EN 17400